

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Ο ΣΟΛΩΜΟΣ

(ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΞΕΤΥΛΙΓΜΑ)

Εκδότης ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΝΑΣ

Θ προοιμιακός. Κι ό ποιητής είναι σάν ένας κόσμος φυσικός. Σε μιό κερφί άνεβαίνεις, τόν ξενοίγεις από μακριά τόν κόσμο σου. Τόν άγκαλιόζεις με τή ματιά σου· τόν ζωγραφίζεις με πινελιές· άδρές· τόν παρυσταίνεις με τά πιο σημαντικά λόγια σέ ό,τι σου παρυσιάζει γενικώτατο. Τόν εξηγάς, τότε συμπληρώνεις· σύμφωνα με τήν ψυχική σου κατάσταση ή με τή διάθεση τού νου σου, κάτι τού προσθέτεις, ή κάτι τού άφαιρείς. Γίνεσαι μπροστά του τυχόντης τειχεγραφιών ή λυρικός· φιλόσοφος· ή φιλοσοφικός κριτής. Όμως ό κόσμος αυτός παίρνει κ' ενός άλλου τρόπου ξάνειγμα· ίσω· όλιγώτερο γνησιυτικό· μή χρήσιμο κ' έκείνο πάντα και σημαντικό. Κατεβαίνεις, κι 'άπό σιμά τόν εξετάζεις· τόν ψάχνεις, τόν κοσκινίζεις· φροντισμένο και με προσοχή συγκρίσιμα. Οί θάλασσες και τί εύρανοι, τά όάση και τί πολιτείες· δά γνωρίζονται μόνο με τό αίσθημα και με τό ματι, δέν κυριεύονται μόνο με τή συνθετική φαντασία και με τήν άσυνείδητη δύναμη τή μαντική. "Αν όρέγεσαι σωστά σωπά νά ξεσκεπάσης· έκείνο πού ποθείς, είναι κ' ενός άλλου είδους· άγάπη. Σου τήν προσφέρει ό νους· ό εξεταστής, ή κριτική και ή αναλυτική σκέψη, ή έπιστήμη. Είνα τό ταπεινό και τό ύπερμυητικό δούλεμα, τό γόρεμα πού δά φαντάζει, τό ήσυχο και άπαθείστατο και κρύο ψάξιμο πού όλα τά προσέχει και τά βραχνίζει· τό ψάξιμο πού μπορεί νά φαίνεται σχολαστικό και μικρόχρε στους φανατικούς όπαδούς της αίσθηματικής ύπερτροφίας. Τό φαινόμενο πού λέγεται θάλασσα συγκινεί κάποιον άνθρωπο, χωρίς κανένα διατί και διότι, έτσι καθώ· δείχεται, σάν ένα από τά πιο ύψηλονόητα ποιήματα τής πλάσης. Τό φαινόμενο πού λέμε θάλασσα τραβάει κάποιον άλλον άνθρωπο σάν άλγεδρικό πρόβλημα, πού πρέπει νά λυθή· σάν κάτι άγνωριστο πού θέλει ό άλλος έκείνος· όχι· τήν ώμορφιά του νά χαρή, μή κάτι από τήν άλήθειά του, ώραϊάν ή άσκημη, νά πιάση. Στοίχειο, ποιή είναι τά συστατικά σου ; Άποτέλεσμα, πού είναι ή αίτίά σου ; Μηχανή, πού έχεις τό νόμο σου ; Δέ μου φτάνει έμένα τό γαλανό ή τό τρικυμισμένο σου πρόσωπο· μήτε τό τραγούδι τού «Βιυτηχτή» τού Σίλλερ, μήτε ό άλλος έκείνος· θαλασσοδευτηχτής τού άρχαίου Βακχυλίδη, γιά νά ξεδιαλύνω σου τά βάθη· θέλω νά τρωπώσω μέσα σ' έκείνα με τή βιήθεια και με τήν όδηγία βιυτηχτάδων άλλης λογιής, νά ψέξω παντού, θάλασσα, από τούς ώκεανούς σου ίσα με τά φύκια σου, όλα νά στό ξεψυχίσω, και γνώριμος νά γίνω τού

νόμου ποῦ σ' ἐξουσιάζει, καὶ στὰ δάχτυλα νὰ παίξω τὴν ἱστορίαν σου τὴν κοσμογονική. Ἔτσι καὶ γιὰ τὴν πολιτεία ποῦ σοῦ ξανοίγεται ἀπὸ μακριὰ, ταξιδευτὴν μπορεῖς, ἂν ἔχῃς μάλιστα ζωντανὴ τὴ φαντασία καὶ γὰρ τὸ στοχασμὸ, εἰσαίρει νὰ μιλήσῃς. Ὅμως ἡ πολιτεία αὐτὴ δὲν εἶναι μόνο τὸ διαθετικὸ χρονοκλίμα τῆς ζωῆς σου· εἶνε κάτι ποῦ ὑπάρχει ἐξω καὶ ἀνεξάρτητ' ἀπὸ τὸ δικό σου τὸ ὑποκείμενο. Μὲ τὴν ἴδια ζωντανὴ φαντασία καὶ τὸ γὰρ τὸ στοχασμὸ θὰ μπορέσῃς ἀνέμειπλὸν ἐξαίρετα γι' αὐτὴ νὰ μιλήσῃς, ἀνίσω· ἰκέι σταματήσῃς, καὶ μὴς μέσα στὴν πολιτεία, καὶ τριγυρίσῃς τοὺς δρόμους τῆς, καὶ ρουφήσῃς τὸν ἔρα τῆς, καὶ γνωρίσῃς μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς. Τοῦ πρώτου τρόπου ἡ συγκίνησις εἶτε ἀπὸ τὴ θάλασσαν εἶτε ἀπὸ τὴν πολιτεία εἶτε ἀπὸ τὸ κάθε τι, εἶνε ἡ συγκίνησις ἡ καθαυτὸ ἀλλοιότης χυκική. Τοῦ δευτέρου τρόπου ἡ συγκίνησις εἶνε ἡ καθαυτὸ ἐπιστημονική. Καὶ εἰ δὲ τοῦτοι τρόποι δὲ βρίσκονται πάντα χωριστὰ καὶ δὲ εἶναι ἐσφαλμένοις ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Μάλιστα μόνος ἀρπάζεται πρὸ πλατιά καὶ πρὸ βαθιά καὶ πρὸ γισμάτωσστα καὶ ἀκομμάτιαστα, ἀπὸ κάτι τι ἐκείνος ποῦ τὸ κάτι τι αὐτὸ δὲν τὸ κατέχει μόνάχα μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ γνώση τοῦ σκεπτοῦ ἐκείνος ποῦ γνῶρισε τὸν κόσμον σου σὰν ἄνθρωπος τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅπως ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν ἀγαπᾷ σὰ λειτουργὸς τῆς Τέχνης. Γι' αὐτὸ καὶ πρὸ μεγάλοι τῆς ἰδίας λειτουργοὶ λογαριάζονται ὅσοι ταιριασανε μαζί, σὰν ἀξιογράφοι εἰδόμεναι, Τέχνη καὶ Ἐπιστήμη. Σοφὸς ἦταν τὸ πρὶν συνηθισμένον ὄνομα ποῦ εἶναι εἰ ἀρχαίαι στὸν ποιητῆ. Καὶ οἱ μεγάλες παραγγελίες τοῦ Γκαῖτε αὐτοῦτες εἶναι : «Οἱ φιλοσοφίαι· αἱ καταργεῖναι νὰ συγκινοῦν τίς πονετικές καρδιές. Ἐγὼ τὰ μυστικά σου ζητῶ νὰ ἐξισπεύω, κόσμε !... Κοίτα νὰ καταλάβῃς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ τὰ πράγματα γύρω σου !»

Ἀνάλογα πάρε καὶ σπούδασε τοὺς ἠθικοὺς κόσμους, κάποια νηχτὰ φαινόμενα, καθὼς εἶναι καὶ κάθε μεγάλος, κάθε σημαντικὸς ὁπωςδήποτε ποιητῆς. Μπορεῖς ἀπὸ τὸ δεῖνα ποιητῆ, μὲ λιγιστὴς γραμμὴς πλατιά νὰ ξεδιπλώσῃς μιὰν ἰδέαν καθολικώτατην τὴν ἰδέαν γιὰ τὸν ποιητῆ· ἢ, πρὸ σωστό, τὴν ἰδέαν ποῦ μέσα σου εἶναι τρέφεις γιὰ τὴν ποίησιν. Εἴσαι τότε ὁ φιλόσοφος κριτικὸς τοῦ ποιητῆ ἐκείνου. Ἢ μπορεῖς νὰ πάρῃς καὶ νὰ βασανίσῃς ὁσκαλιακά, ὑπερκεινικά, λεπτολέγου, χωριστὰ ἓνα πρὸς ἓνα καὶ τὰ παραμικρότερ' ἀντικείμενα ποῦ συγγενεύουν μ' ἐκείνον, ἀπὸ τὴν τέχνην σου καὶ τὴν ἰδέαν σου ἴσα μὲ τὰ τελευταῖα φιλολογήματα τῆς ζωῆς ποῦ ἔζησε καὶ τῆς λεξούλας ποῦ μεταχειρίσθηκε. Εἴσαι τότε ὁ φιλόλογος κριτικὸς σου. Ἢ ἀκέρια εἰκόνα τοῦ ποιητῆ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἀντέμαμα ἢ καὶ ἀπὸ τὸ ἀπλό ἀντίμαμα τῶν κριτικῶν αὐτῶν τρόπων.

Τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ νομίζω πῶς ὡς τὴν ὥρα ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς κάποια ἀξιολογὰ οδείγματα φιλοσοφικῆς κριτικῆς. Φτωχὴ ἀκόμα εἶναι καὶ μιστὴ ἡ ἐργασία τοῦ δευτέρου εἶδους. Γιὰ νὰ ξεδιπλωθῇ τὸ σὲ πολλὰ ἐκτεταμένον ἀνέμα ζήτημα τῆς φύξης καὶ τῆς τέχνης τοῦ Σολωμοῦ ἀνάγκη νὰ δευλέψῃ παρὲς πλεονα στὸ φιλόσοφον, ὁ φιλόλογος, μαζί μὲ τὸν αἰσθηματικὸ θαυμαστὴν ἐκείνου ὁ φυχρὸς ἐξεταστὴς καὶ τὸν

παρμηκιδῶν, μὲ τὸν αἰθιρόλαμνον ἰδεαλιστὴν ὁ πεζὸς ἀποθησαυριστὴς λεξιλογίων. Ὡς τὰ τώρα, ἀνόμενα στ' ἄβυσθα καὶ στ' ἀνόητα τὰ τυπωμένα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Σολωμοῦ, βρίσκονται βέβαια καὶ πολλὰς σελίδες ἀξίες τοῦ ποιητῆ, σὰν ἐκεῖνες τοῦ Τρικούπη καὶ τοῦ Ζαμπέλιου, τοῦ Θωμαζέου καὶ τοῦ Πολυλά, καὶ ἄλλων ἀκόμα, παλαιότερων καὶ νέων¹. Τελευταῖα τὰ «Παναθηναῖα» μᾶς ἔδωκαν τὴν πιὸ ὥραϊαν ἀναθεώρηση τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου, τελευταίαν ἀναλαμπὴ μιᾶς εὐγενικῆς ψυχῆς, ἀξία διαθήκη φίλου ἀληθινοῦ καὶ διδασκάλου, τοῦ Καλοσγούρου¹. Ὅμως ὅλα τὰ ἀξιόλογα τεῦτα καὶ τὰ σφῆ βλέπεις πῶς εἶναι φωτεινὰ σημάδια πολὺ περισσότερο μιᾶς συνθητικῆς ἐργασίας, μιᾶς φιλοσοφικῆς κριτικῆς, ποῦ βέβαια θὰ γεννήθηκεν ἀπὸ μιάν ἀναλυτικὴν ὁπωσδήποτε φροντίδα· μὰ ἡ κριτικὴ αὕτη δὲν εἶπε ἀκόμα τὸν τελευταῖο της λόγο· τῆς λείπει ἀκόμα, γιὰ νὰ διπλοθεμελιωθῇ ἀρχοντικῇ, ἡ βοήθεια πολλῶν ἀκόμα κατὰ μέρος φροντισμάτων μικρογραφικῶν καὶ μονογραφικῶν, ἀπάνω σὲ τούτην ἢ σ' ἐκείνη τὴν ὄψιν τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου. Καμιὰ γνώμη, καὶ ἡ πιὸ σοφὴ καὶ βαθυφίνταστι, καὶ ἡ πλεον ποτισμένη μὲ ποίηση καὶ μὲ φιλοσοφία, δὲν εἶναι στέρα ἐνός· δὲν ἀκουμπᾷ σὲ πράγματα· καὶ σὲ φουσκυλίδες φτάνει πολλὰς φορές νὰ τῇ σδόσῃ καὶ ἡ λιγνότερη πνοὴ κάποιου ἀπλοῦ ταπεινοῦ παρατηρητῆ, ποῦ θῆβαινε ἀπὸ κάτι τι χεροπιστό. Κι' ἂν τώρα θὰ τολμοῦσα ν' ἀναφέρω καὶ τὸν ἐμὸν ὕστερ' ἀπὸ τὰ σεβάσματα ὀνόματα σολωμιστῶν ἐσχων, δὲν εἶναι γιὰτὶ μοῦ δίνει τὴν τόλμη τούτην ἡ ἰδία ἡ γνώμη τοῦ Πολυλά, τοῦ κορυφαίου μέσθ σ' ἐκείνους, ποῦ ἔγραφιν, ἔδω καὶ δεκά χρόνια, ἐξαφερμῆς κάποιων ἄρθρων μου περὶ τοῦ Σολωμοῦ, πρὸς ἕνα φίλον μου καὶ φίλον του: «Πρὸ πάντων εὐγνωμονῶ πρὸς τὸν Παλαμᾶν, διότι εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀπέδωκε τὴν ἀνήκουσαν θέσιν εἰς τὸν ἀληθῶς πνευματικόν μου πατέρα, τὸν Σολωμόν.» Ἀλλὰ εἶναι γιὰτὶ μαζί πιστεύω πῶς φρόντισα πιὸ πολὺ ἀπὸ ἄλλους, μέσθ στὰ προλεγόμενα τῶν «Εὐρισκόμενων» τοῦ Σολωμοῦ τὰ φιλοξενημένα στὴ Μεραβλιαθὴ Βιβλιοθήκη, πρῶτος νὰ γρίξω μερικὰ θέματα, καὶ νὰ ρίξω τὸ σπέρμα μιᾶς καρπερῆς ἐργασίας, καλῆς γιὰ νὰ ξετυλιχτῇ

1. Ἡ μελέτη τοῦ Καλοσγούρου («Παναθηναῖα» 30 Μαΐου 1902) ἀξίζει καὶ γιὰ τίς ἀπορίες ἀκόμα ποῦ γανῶναι, καὶ γιὰ τίς ἀντιλογίας ποῦ ξυπνᾷ. Α. γ. θέλει κάποιος νὰ εἰπῇ πῶς μπορεῖ βεβαίως νὰ γνωρίσῃ καὶ δικαίωμα ἔχουν τὸ Σολωμὸν νὰ τιμῆσῃ ἐκεῖνον μόνον ποῦ ταιριάζουνε μ' ἐκεῖνον καὶ στὰ φιλοσοφικὰ φρονήματα. Δὲ μοῦ φαίνεται τοῦτο ἀπαράδεκτο. Δὲν εἶναι ἀνάγκη κανεὶς νὰ εἶναι ὁλοκλήρως γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ γιὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Λουκρήτιου. Μὲ τὸν τρόπο ποῦ ἀναφέρει μιάν γνώμη μου, φαίνεται πῶς δὲν τὴν ἐξηγήσατε καλῶς. Ἐξ ἐναντίας εἰμαστε συμφωνώτατοι μὲ τὸν Καλοσγούρο. Εἶδα ὅ,τι εἶδε καὶ ἐκεῖνος. Ἀνθρώπους ἁμοισατοὺς στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδίαν ποῦ φαίνεται πῶς τοὺς ἀνταμώναι κοινὸς σκεπασμὸς πρὸς τὸ Σολωμό. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον φαινομενικόν, ἐξωτερικόν, ἀπρεπὸς. Τὸ συλλογίζεται, καὶ θάλλεται ὁ Καλοσγούρος. Τὸ συλλογίζομαι, καὶ θυμῶμαι. Καὶ ὁ θυμὸς αὐτὸς ἐμπνέει τὸν ὕμνον τὸν τυπωμένον στὸ «Νέον Ἄστυ» τῆς 30 Μαΐου τοῦ 1902. Ὅχι τόσον ἡ λατρεία πρὸς τὸ Σολωμό, ὅσο τὸ μῖσος πρὸς τὴν ψευτικὴν σολωμολατρείαν.

ὄχι τόσο ἀπὸ φιλόσοφους ταχυνταί τοῦ ὑπερφυσικοῦ ὅσοι ἀπὸ λατοῦς πεζοῦ τοῦ λόγου δουλευτάδες.

Γιὰ μιὰ θετικώτερη γνωριμία τοῦ Σολωμοῦ μένου ἀκόμη νὰ λογαριαστοῦν καὶ νὰ μελετηθοῦν ἄρκετά. Τὰ ἄρκετά τούτα, λογαριασμένα καὶ μελετημένα, μποροῦ νὰ δυναμώσουν τὴν ἰδέα ποῦ ὡς τὴν ὥρα μ' ἐξώκων εἰ φιλόσοφοι κριτικὴν τὴν ποιητὴ γιὰ τὸν ποιητὴν· μπορεῖ καὶ νὰ τὴν ἀλλάξουν. Ἀπ' ὅσα μένου ἀκόμη νὰ μελετηθοῦν καὶ νὰ λογαριαστοῦν περιορίζεται νὰ σημειώσω ἴδιον πέρα μαρτυρὰ θέρους γιὰ ξετύλιγμα. Μὴ λησμονοῦμε πῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σολωμός μᾶς ἔφησε πρὸ πολλοῦ θίμματα γιὰ ξετύλιγμα, κατ' ὅσα ξετύλιγματα κατάρθωσι.

1. Οἱ ἀρχαῖοι. Μίσα στὸν ὕμνον, μίσα στὸ πνεῦμα τοῦ Μπαίρον, μίσα εἰς ὅλο τὸ κομμάτι τοῦ Μαρκομπούτσαρη, ἀκόμη καὶ στὸ ρωματισμώτατο «Λόμπρε», καὶ ἄλλοι, ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός· κόσμος ἱμπνέει τοῦ ποιητὴ πότε μίση καὶ πότε ἕνα ἀνάκρασμα, πότε μίαν εἰκόνα, πότε ζωγραφίαν ὁλοκληρὰ. Ἐξέτασι, ἐκχωρητὰ καὶ προσεχτικὰ, μὲ τί τρόπον ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὸ ἀρχαῖον στοιχεῖον τοῦ στίχου του, καὶ τὴν ἰμορφίαν ποῦ σταλάζει· μίσα στὸ τραγεῖδι τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου τὴν πηγὴ, καὶ πῶς τάχα ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ τραγεῖδου, πρὸ εἰς θεοὶ τὰ ἔφερε τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ὅπως; θὰ τὰ γνῶριζε καὶ ὁ πλέον ἀσέμνους ἐκπαίδευσις τοῦ αἰῶνος του, ὅμως; δειχνεῖται καὶ εἰς τούτοις ἀκόμη ἐλληνοτέρως; ἀπ' ὅλοι τοῦ στιχολόκους τῆς σουττικῆς καθαρολογίας. Μολοντοὶ βλέπει κανεὶς πῶς ὁ Σολωμός ὄχι μὲ ἀπλὰ καὶ γρηγὰ δανείσματα ζωγραφικὰ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸν κόσμο, καὶ μὲ λυρικά ξεφωνητὰ πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ μὲ κάτι πρὸ πνευματικὸ καὶ πρὸς ἐπισκεπασμένο, κάνει τὸ θαυμαζέον νὰ λήρῃ: «Ἢ γλώσσα πρὸ σήμερον μαρτυροῦν εἰ Ἕλληνες ἀπάνευς στὸν τύπο τῆς παλαιᾶς εἰς ἀνακτίνῃ βάσει τῶν ἀρχαίων ὅραμα, ὅσο εἰ στίχει οἱ κοινὸι τοῦ Σολωμοῦ· κοινὸι λέγω στὴν ἐννοίαν πρὸ ἔργων τῶν δικῶν τους ὁ Περσένης καὶ ὁ Δάντης.»

2. Ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ μουσικὴ. Ὁ λόφος ὁ καλλιτεχνικός; δειχνεῖται ἀπὸ τὰ ζωγραφικά· κάποτε γυρίζει πρὸς τὰ ἀνεμφανέστατα εἴδη τοῦ καθαροῦ ἔχου. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ ποιητικὰ καλλιτεχνήματα ἄλλοτε ἡ πλαστικὴ καὶ ἄλλοτε ἡ μουσικὴ δέσπουν εἶναι, καὶ πολλὰς φορὶς συγκαταρχοῦν. Ἐξέτασι, τί εἴδη πείρουν τάχα τὰ δύο τούτα στοιχεῖα τοῦ ὅφου; μίσα στοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ, ἀναλυτικὰ, καὶ μὲ τὰ παραδείγματα πρὸ ταιριάζουν. Ἐξῶ εἰς θεοὶ ἦσαν περὶ τὸ νὰ συγχρίνη; τὸ δοξάρι τοῦ Σολωμοῦ μὲ τὴν σμίλη τοῦ Κάλβου.

3. Ὁ στίχος. Γιὰ τὸν ἐντεκυσύλλαβο τοῦ «Λόμπρε» ὁ Ἑρμαννυὴλ Στοιχέγραψεν ἄλλοτε σελίδες ἀξιοδιάβαστες. Ἀξίζει νὰ ἐκκαλοισθῇ, εἰ τίτλος θέμις ἀπάνω, καὶ νὰ συμπληρωθῇ ἀπὸ ἄλλους, ἀνάλογα φωτισμοί, ἢ ἐργασία. Τί μέτρο μεταχειρίζεται ὁ Σολωμός καὶ μὲ τί τρόπον τὰ μεταχειρίζεται. Ποῖο μέτρο εἶναι μπασμένα στὴν ποιητικὴ μας ἀπὸ παλαιότερους ἢ σύγχρονους στιχουργοὺς, καὶ ἀ.

καὶ πῶς καὶ πόσο τὰ ξαναδούλεψε καὶ τὰ ξανάνωστε. Ποιὰ μέτρα καὶ ποιὰ μετρικὰ ζυγορῶματα πρῶτος μᾶς ἔφερε. Πόσο καὶ πῶς ὠριλῆθηκαν ἀπὸ τὴ μετρικὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ πῶς καὶ πόσο ἀπὸ τὴ μετρικὴ τῶν Ἱταλῶν καὶ ἄλλων τυχόν ἰθνηῶν. Πῶς μεταχειρίζεται τὴ στροφή, πῶς τὸ λυτὸ στίχο, πῶς τὴ ρίμα. Πῶς ξιδιπλώνονται στὰ χέρια τοῦ ὁ δεκαπεντασύλλαβος. Γιατί, στὰ τελευταῖα τοῦ σεπτάσματος φαίνεται πῶς ὁλοτάλα περάτησε τὴ συνίζηση, κυνηγώντας τὸν πλαστικὸ σφιχτοδεμένο μὲ τὰ σύμφωνα στίχο, ὅπως ἐνάντια πρὸς τὴ μουσικότητα τῆς ἰδέας. Ἐγινε τοῦτο ἀπὸ λεγικὴν ἀνάγκην ἢ ἀπὸ μανίαν δυσκαλεξεδιόλουτη; Καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῶναι καθροὶ δικοὶ τοῦ μερικοὶ στίχοι ἀπὸ τὰ τελευταῖα «Σχεδιάσματα», καθὼς πρωτοτυπώθηκαν στὴν ἐκδόσιν τῆς Κέρκυρας, στίχοι πρὸς τόσο πολὺ τοῖς ἀσκημιζοῦν τὰ φωνήεντα ποῦ δὲ συνεκφωνοῦνται, ἀλλὰ ἐκθλίβονται; Τὸ σύστημα τοῦτο, ἓνα: χωρισμός ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς Ἱταλικῆς, μὲ καὶ τῆς ἰθνηκῆς μετὰ γλώσσας καὶ μετρικῆς, τόχα νὰ σχετίζεται κάπως μὲ τὸ γερμανισμό ποῦ ἀγάλλει ἀγάλλει ἐπερρέασι τὸ νοῦ τοῦ Σολωμοῦ;

4. Ἡ γλῶσσα. Ὡς τὴν ὥρην, ὅσοι γιὰ τὴ γλῶσσαν μίλησαν τοῦ Σολωμοῦ τὰ εἶπαν κάπως σύντομα καὶ γενικὰ καὶ βινετιακά καὶ λίγο ἀόριστα: κ' ἐκεῖνοι ποῦ ὀρθὰ εἶδαν, κ' ἐκεῖνοι ποῦ δὲν εἶδαν τίποτε. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, μὲ τὸ σύστημα, ἢ, καλῆτερα, μὲ τὴν ἀμυθοδία τῆς ἀδασύνιστης δογματικῆς ἀερολογίας, πράγματα ξεστόμισαν τόσο ἀνάποδα καὶ παιδιότικα, ποῦ εἶναι γιὰ νὰ γελάῃ. Ἡ γλῶσσα τοῦ Σολωμοῦ. Τὶ θέμα γιὰ μελέτη οὐσιαστικὴ, ποῦ νὰ ξεκαθαρίσῃ τὰ ἀξεκαθάριστα, καὶ νὰ ἐκπλώσῃ μέγα εὐφῶς! Τέτοιαις ἐργασίαις, φιλολογικῆς κριτικώτικης, μᾶς ἀνοίξῃ τὸ δρόμο ὁ ἴδιος ὁ Ὑψάκης μέσα στὴ μονογραφία τοῦ «Observations sur la langue littéraire de Solomos.» Ὁ δρόμος, εἰσιμῆς. Πατήστ' ἐκεῖ, τραβάτ' ἐμπρός, καὶ κάπου θὰ βγῇτε. Ἐπειτα ἡ γραμματικὴ τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ θέμα τοῦτο δίνει ἀφορμὴν εἰς στοχασμούς σημαντικούς. Κι ἂν τὴν περιφρονοῦν τὴ γραμματικὴν, δηλαδὴ τὴ λεγικὴν καὶ τὴν ἁρμονία τῆς γλώσσας, καὶ κάθε σκέψιν γιὰ κείνην, οἱ ἀποκλειστικαὶ ὁπαδοὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἀτεμισμοῦ, ποῦ εἰδονται τὴ γλῶσσα ὅσο καὶ μὲ γάτα ἓνα κυρτέλι: ποῦ τῆς ρίχνεις γιὰ νὰ παῖξῃ. Καθὼς ὅλες οἱ ἰδέαι, δὲν τοῦ ἤρθαν οὐρανοκατέβηται καὶ ἡ γλωσσικὴ ἰδέα. Καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἑκατοῦ τοῦ γλωσσικοῦ ζήτημα. Ἐξέτασις κατὰ τί μοιάζει καὶ κατὰ τί διαφέρει τὸ γλωσσικὸ σύστημα τοῦ Σολωμοῦ ἀπὸ τὰ συστήματα Βηλαράδων, Χριστόπουλων, Κωσταντῶ, Φιλίππιδων, καὶ τῶν ἄλλων χρυδαῖστων πολιμιστῶν, ποιητῶν καὶ πιζογράφων, τῆς ἐποχῆς τοῦ. Καὶ δὲ, πρέπει νὰ λησμονηθῇ τοῦτο: Ὅσο ἡ πείρσις τοῦ Σολωμοῦ ἀνυψώνεται, τόσο ἡ γλῶσσα τοῦ γίνεται κανονικώτερη, δηλαδὴ διδασκαλικώτερη!

1. Σ' ἐν' ἀπὸ τὰ μεταφερόμενα σημαντικὰ ἔργα, ποῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γράψω ὁ Σολωμός, ὁ κ. Παῦλος Νιρβάνης («Ἄστυ» 4 Ἰουνίου 1902) μὲ ὅλα τὰ ὀρθὰ ποῦ σημειώνει, καὶ ποῦ κανεὶς βίβλια δὲ θὰ στοχαστῇ νὰ τὰ φιλονεικῇ, γιὰ τὸ αἰθεῖμα καὶ γιὰ τὸ πάθος καὶ γιὰ

(καθώς τὸν ἐννοοῦν τὸ δασκαλισμὸ εἰ ἀποκλειστικοί ὁπαδοὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἀντισμιου, δηλαδὴ τῆς ἐλευθερίας νὰ ράψῃ καὶ νὰ ξυλῶν, ὁ καθένας μας, γὰρ νὰ μὴ τοῦ λείπει δουλειά, κι' ἀπὸ μιᾶ γραμματικῇ τῆς ὥρας καὶ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ξεχωριστὴν του δίψα τῆς στιγμῆς καὶ τῆς ὥρας).

Ἐνα πρὸς ἓνα θὰ μπορούσαν νὰ κοιταχτοῦν ὅλα τὰ σχετικὰ. (Ὡς τότε, τὸ συνταχτικὸν, ἡ φθογγολογία, ἡ ὀρθογραφία. Ποῦ θὰ ἦταν εὐκόλως νὰ διορθωθῇ, σύμφωνα με τοὺς νόμους τῆς δημοτικῆς, ἡ γλῶσσα, χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε ἢ μορφὴ τοῦ στίχου, καὶ ποῦ τέτοιο διορθωμὰ θὰ ἦταν ἀδύνατον. Σὲ ποίε; μερί; τῆς γλώσσας, ἐκεῖ ποῦ δημοτικώτατα εἶναι τὸ τυπικὸ καὶ ἡ σύνταξις, μελισταῦτα τὸ νόημα δὲν εἶναι διόλου δημοτικόν· ὄχι τὸ νόημα μόνον, μὴ καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ τοῦ παίρνει ὁ λόγος. Ποῦ καὶ πῶς φαίνεται ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθυστερούσας. Τὸ λεξικὸν τοῦ Σωλομοῦ ἀξίζει χωριστὸν ἐξέτασμα. Ἐπίθετα οὐσιαστικά, ῥήματα, μόρια. Τὰ λόγια τὰ ἀρχαῖα, τὰ νεώτερα, τὰ πανελλήνια, τὰ τοπικά, τὰ νησιώτικα, τὰ, κυριώτερα, ζακυνθινά, τὰ πρωτόγραφα τὰ παρμένα ἀπὸ ἄλλους προητέρους στιχογράφους ἢ πεζογράφους, εἴτε τῆς Κρήτης· εἴτε τῆς Ἠπειροῦ, εἴτε ἄλλου τόπου. Τὰ σύνθετα ἐκεῖνα ποῦ εἶναι τῆς οἰκῆς τοῦ κατασκευοῦ. Πῶς τὸ μεταχειρίζεται τὰ λόγια, ποῖα προτιμᾷ, ποῖα τὰ συχνότερα, καὶ ποῖα τὰ πῶς σπάνια.

(Ἐπεται τὸ ἑξῆς)

τὸν ἔρωτα, φαίνεται μελισταῦτα πῶς τὴν κυριώτατην δύναμιν τῆς φωνῆς τοῦ Σωλομοῦ τὴν βάζει στὸ αἶσθημα· αὐτὴ, κατὰ τὴν γνώμη μας, εἶναι στὸ νοῦν. Μάλιστα ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν οἰκὴν ὁ Σωλομὸς εἶναι ὁ πῶς ἀγνὸς πρόδρομος τοῦ Ψυχάρη.